

**ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ГАЛИЦЬКОЇ ТРЕМБОВЛІ В
КАНАДСЬКИХ ПРЕРІЯХ (ДО 120-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ
КАНАДІЙСЬКОЇ ТРЕМБОВЛІ)****Галина ЩИГЕЛЬСЬКА,**Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя, м. Тернопіль (Україна)
halynashch@yahoo.co.uk.**HISTORICAL HERITAGE OF GALICIAN TREMBOVLIA
IN CANADIAN PRAIRIES (120TH ANNIVERSARY OF
CANADIAN TREMBOVLIA)****Halyna SHCHYHEL'SKA,**Ternopil Ivan Pulu Technical National University, Ternopil (Ukraine),
ORCID ID: 0000-0002-2926-2288
RESEARCHER ID B-9439-2017

Галина Щигельская. Историческое наследие Галицкой Трёмбовли в канадских прериях (к 120-летию основания Канадской Трёмбовли). Стаття посвящена історії основи і організації громадської життя одного з старіших українських поселень на території Західної Канади Канадської Трёмбовлі. Її історико-культурне насліддя в нинішнє час представлено в музеї “Трёмбовлянський хрест свободи”, який відноситься до виданих історичних пам'яток провінції Манітоба. На основі аналізу архівних джерел просліджується початок і розвиток еміграції з Трёмбовлянського повіту. Значне увагу приділено подіям, які відбулися в Трёмбовлі і зіграли важливу роль у становленні української громади і збереженні етнічної ідентичності, а саме: на першому українському греко-католицькому богослужінні; установленню першого “хреста свободи”, який, автор вважає першим пам'ятником, встановленим українцями в Канаді.

Ключові слова: еміграція, Трёмбовлянщина, Канада, Трёмбовля, “хрест свободи”, історичне насліддя.

Вступ. 2016 рік ознаменувався відзначенням ювілейної дати в історії української імміграції в Канаді – 125-річчям першого поселення українців на канадській землі. З нагоди ювілею та вагомим внеском українських іммігрантів у культурну спадщину Канади, 2016-й офіційно оголосили роком українсько-канадської культурної спадщини провінції Манітоба та Саскачеван. Поцінування історико-культурної спадщини народу України за кордоном, яка збереглася у вигляді духовного надбання та різноманітних об'єктів, що мають унікальну історичну цінність, посилює інтерес до минулого, виявлення та дослідження маловідомих сторінок історії української імміграції. Зокрема, на окреме вивчення й популяризацію заслуговує історія та культурна спадщина піонерського поселення українців у провінції Манітоба, відомого під назвою Трёмбовля, яке у 2016 р. відзначило 120-ту річницю з часу заснування, однак, до цього часу так і не стало об'єктом дослідження вітчизняних науковців. Між тим, канадська Трёмбовля вміщує в собі кілька пластів історії української імміграції, починаючи з піонерської доби освоєння цілих земель прерій, тернисті етапи становлення української громади в Канаді та збереження етнічної ідентичності, а також історико-культурну спадщину у вигляді об'єктів – свідків історичного буття, що стали експонатами музею “Трёмбовлянський хрест свободи” (Trembowla Cross of Freedom).

Науковий інтерес до поставленої проблеми обґрунтований також тим, що в поселенні Трёмбовля 12 квітня 1897 р. вперше на канадській землі було відправлено українське богослужіння, встановлено “хрест свободи”

та збудовано першу церковну каплицю. Знаковим також можна вважати той факт, що 120-та річниця зазначених подій співпадає з 920-літнім ювілеєм першої письмової згадки міста Трёмбовля на Тернопільщині, вихідці з якої здолавши непрості міграційні труднощі створили маленький прототип свого княжого міста серед канадських прерій.

Історіографія та джерельна база. Окремі аспекти означеної проблеми досліджувалися зарубіжними науковцями, зокрема діаспорними вченими українського походження. Найбільший внесок у дослідження історії поселення Трёмбовля в Канаді здійснив відомий діаспорний науковець, один із найкращих фахівців з історії українців Канади М. Марунчак. У 1964 р. вийшла друком невеличка книжечка, в якій автор, спираючись на наявні джерела та розповіді очевидців висвітлив результати спеціального дослідження історії заснування колонії Трёмбовля та визначної події для українських піонерів, яка відбулася в цьому поселенні, – першого українського Богослужіння на канадській землі: “Канадійська Трёмбовля: місце першої української служби Божої в Канаді”¹. Окрім зазначеного видання, важливими для дослідження піонерської доби трёмбовлян у Канаді є також фундаментальні монографії М. Марунчака “Студії до історії українців Канади”² та “Історія українців Канади”³, а також англійська праця Ю. Стечишина “Історія українського поселення в Канаді”⁴.

Чи не єдиним сучасним дослідженням історико-культурної спадщини канадської Трёмбовлі є стаття Ч. Джірд “Трёмбовлянський хрест свободи”, присвя-

¹ Marunchak M. Kanadiiska Terebovlia. Mistse pershoi ukrainskoi sluzhby Bozhoi v Kanadi [Canadian Terebovlia: The place of the first Ukrainian Catholic Liturgy in Canada], Winnipeh: B.V, 1964, 40 p.

² Marunchak M. Studii do istorii ukrainsiv Kanady [Studies of the Ukrainian Canadians history], Winnipeh, 1970, T. 4, 312 p.

³ Marunchak M. Istoriia ukrainsiv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history], Winnipeh, 1991, T.1, 464 p.

⁴ Stechishin, J. A history of ukrainian settlement in Canada; translation by Isidore Goresky, 1992, 246 p.

Ч. Джірд “Трембовлянський хрест свободи”, присвячена однойменному музею, в якій авторка подає коротку історію поселення та опис експонатів⁵.

Надзвичайно цінними джерелами для проведення дослідження слід відзначити “Подорожні спомини” Нестора Дмитріва – першого українського священика в Канаді, якого М. Марунчак називає “першим літописцем українців Канади”⁶, та низку статей, опублікованих на шпальтах газети “Свобода”, що видавалася українськими емігрантами в США та була “ровесницею” досліджуваних подій⁷.

Початок та розвиток еміграційного процесу на теренах Теревовлянського повіту можна простежити за даними, вміщеними в доповідних записках теревовлянського старости, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові.⁸

Метою цієї статті є висвітлення історії заснування поселення Трембовля в Канаді, організації в ньому громадського життя та внеску галицьких іммігрантів у створення й увічнення української історико-культурної спадщини в канадських преріях.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: простежити початок та розвиток еміграційного руху на теренах Теревовлянського повіту, проаналізувати процес заснування та зародження організованого життя в поселенні Трембовля в Канаді; визначити роль галицьких іммігрантів у збереженні українства у своєму середовищі й в такий спосіб збереження його як феномену світової культури і духовності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вказує теревовлянський повітовий староста, протягом 1892 та 1893 рр. у повіті проводилася активна агітаційна діяльність різних еміграційних компаній. Гмінним писарям були надіслані листи про умови виїзду до США від фірми “Landy & Weinstein” (Ленді й Вейнштейн) з обіцяною одержання премії у розмірі 8 злотих за кожного заітованого емігранта⁹. Проте агітація пройшла безрезультатно, оскільки жоден з місцевих жителів у цих роках не виїхав¹⁰.

На підставі вказаних даних можна стверджувати, що масовий еміграційний рух з Теревовлянщини розпочався у 1894 р. За дослідженням відомого західноукраїнського композитора та громадсько-політичного діяча А. Вахнянина, від 1 січня 1894 р. до 1895 р. з Теревовлянського повіту емігрувало 674 особи. А з 1896 р. по 1898 р. з самої Тревовлі до США виїхала 41 родина¹¹.

Неписьменні, малообізнані з правилами переїзду селяни вирушали до портів Гамбург, Бремен, Роттердам, Антверпен, Генуя, та інші, щоб через них податися до американського континенту. Однак, це було досить не просто. У згаданих портах для біженців влаштовувалися лікарський огляд, перевірка документів та нескладний екзамен на грамотність, оскільки до США не допускали-

ся особи, які не вміли читати польською чи іншою мовою 30 слів, вказаних еміграційним урядником. Від цього екзамену звільнялися тільки жінки, які їхали до чоловіків; родичі, старші 60 років, які їхали до дітей, та діти молодші 16 років, які їхали до родичів¹².

Для переїзду за океан надавалися здебільшого тихохідні пароплави, в яких до Європи перевозилася худоба. Скупченість, антисанітарія, погане харчування були постійними супутниками емігрантів.

Проте важкі умови переїзду та адаптації не могли зупинити еміграційний процес, який безупинно зростає. Черговим у хронологічному порядку переселенням стала еміграція до Бразилії. Цей рух, що охопив широкі маси селян, був названий “бразилійською гарячкою”. Уже в 1895 р. теревовлянський староста з стурбованістю констатував: “Еміграційний рух зростає з кожним днем і охопив майже всі гміни повіту, цьому сприяє діяльність агентів еміграційних товариств, які не вибирають в засобах аби тільки завербувати якнайбільше переселенців”¹³.

Доступні нам джерела не подають відомостей про соціальний стан емігруючих. Враховуючи вартість переїзду та аналізуючи зміст доповідних записок, можна зробити висновок, що основу еміграції становило мало-земельне селянство, яке для того, щоб отримати необхідні кошти для переселення, розпродувало своє майно, худобу та інвентар. У лютому 1896 р., за урядовими даними кількість емігрантів-вихідців із 9 гмін Теревовлянського повіту становила 202 особи¹⁴.

Переломним в історії еміграції з Теревовлянщини стала друга половина 1896 р.: в цей період для шукачів кращої долі була відкрита Канада. Саме до цієї країни хлинув найбільший потік емігрантів, і саме вона стала другою домівкою для сотень теревовлян.

Подвижником організованого еміграційного руху до Канади виступив професор учительської семінарії у Львові Осип Олесків. У липні 1895 р. товариство “Просвіта” видало його брошуру “Про вільні землі”, яка давала точний опис Канади та можливостей для нових поселенців. Застерігаючи українських селян від еміграції до Бразилії, автор радив поселятися в Канаді. У брошурі зазначалося, що кліматичні умови в Канаді більше відповідають українському селянинові ніж бразилійським. І що кожен поселенець зможе отримати наділ землі в розмірі 160 акрів, а уряд буде опікуватися ними. Поява публікації доктора Олеськова стала останнім поштовхом до масової еміграції в Канаду¹⁵. Сам О. Олесків здійснив поїздку в цю країну, налагодив контакти з канадськими урядовими колами, листувався із зацікавленими у виїзді, інформував у пресі про поточні справи еміграції, постійно підтримував зв'язок з українськими іммігрантами в США¹⁶. У грудні 1895 р. друком вийшла ще одна книга О. Олеськова “О еміграції”, в якій автор

⁵ Cheryl G. “The Trembowla”, *Cross of Freedom Manitoba History*, 2012, Issue 67, P. 36-38.

⁶ Dmytriv N. *Kandiiska Rus: Podorozhni spomyny* [Canadian Rus : travel reminiscences], Vinnipeg: B.v, 1972, 60 p.

⁷ Bratia Kanadiiski Rusyny! [Canadian Ruthenians Brothers], Svoboda, 1967, 25 liutoho, P. 1; Ksonzhyk V. Visti z Kanady [News from Canada], Svoboda, 1897, 15 kvitnia, P. 2.

⁸ Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (dali TsDIAL Ukrainy), F. 146, Op. 4; F. 422, Op. 1; F. 818, Op. 1.

⁹ TsDIAL Ukrainy, F. 146, Op. 4, Spr. 2466, Ark. 105.

¹⁰ TsDIAL Ukrainy, F. 146, Op. 4, Spr. 2470, Ark. 10.

¹¹ TsDIAL Ukrainy; F. 818, Op. 1, Spr. 24, Ark. 12.

¹² TsDIAL Ukrainy, F. 422, Op. 1; Spr. 780, Ark. 1.

¹³ TsDIAL Ukrainy, F. 146, Op. 4, Spr. 2472, Ark. 13.

¹⁴ TsDIAL Ukrainy, F. 146, Op. 4, Spr. 2480, Ark. 24.

¹⁵ Borovyk M. *Stolittia ukrainskoho poselennia v Kanadi (1891-1991) [100 anniversary of the Ukrainian settlement in Canada]*, Monreal; Ottawa, 1991, P. 7.

¹⁶ Marunchak M. *Istoriia ukrainsiv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history]*, T.1, P. 37.

описав корабельний та залізничний маршрути, умови подорожі, еміграційні можливості, а також перші українські колонії на канадській землі, які він відвідав під час свого візиту¹⁷.

У книгах професора Олеськова "Про вільні землі" та "О еміграції" шукачі кращої долі знаходили необхідну для еміграції інформацію, корисні поради щодо розселення та налагодження нового життя в Канаді. Окрім надання важливої інформації, вказані видання також заощадили зайві видатки емігрантів на різного роду агентів-дорадників, а то й звичайних аферистів та лихварів¹⁸.

30 квітня 1896 р. до порту Квебеку в супроводі рідного брата О. Олеськова Володимира прибула група у складі 107 осіб, яка започаткувала масовий виїзд українського селянства в Канаду. Новоприбулі майже в повному складі поселилися в околиці Една в провінції Альберта¹⁹. Наступні дві більші групи прибули в Канаду відповідно в липні²⁰ та серпні 1896 р. й заснували українські колонії на цілих землях канадських прерій в провінції Манітоба²¹. Перша група іммігрантів поселилася в околиці Стюартбурн й заснувала колонію "Русь", друга група заснувала перше українське поселення в околиці Дофін й дала йому назву Трембовля (Теребовля)²². Засновником і подвижником організованого життя канадської Трембовлі був уродженець села Залав'є Теребовельського повіту Василь Ксьонжик, який був письменний, енергійний, підприємливий і володів організаторським хистом²³. 18 серпня 1896 року 43-літній В. Ксьонжик з дружиною Варварою та п'ятьма дітьми разом з іншими галицькими родинами прибули на кораблі «Християнія» до Квебеку. Звідти родини переселенців переїхали до Вінніпегу та оселилися на кілька тижнів в імміграційному будинку²⁴. Сам В. Ксьонжик у товаристві ще двох мужчин поїхали оглядати землі поблизу озера Дофін (Lake Dauphin), місцевість, яку перед від'їздом радив Ксьонжику для поселення доктор Олеськів. Перші враження від побаченого Ксьонжик описував так: "В дорозі було нам сумно, бо кількадесят миль від Вінніпегу не бачили ми красного збіжжя на фермах; та гадаю собі: от так-то буде і в тому Дофіні, а може й гірше. Тоді ще не було залізниці з Вінніпегу до Лейк Дофін, то ми їхали залізницею до Ніпави, а далі возом три з половиною дні... вже біля Ніпави показувалося нам по фермах збіжжя що раз краще, а коло самого Дофіну як збіжжя так і городина були дуже красні. Тут ще 13 миль від місця Лейк Дофін, вибралисямо собі землю попри ріку Дріфтінг, котра нам видалася доброю. Були тут прерії без лісів, були й самі ліси. Ми осіли в лісах, бо ту ліси

по части повипалювали, де з легкістю буде можна орати; а по части добре дерево, що буде на будівлю..."²⁵.

Повернувшись до Вінніпегу Василь Ксьонжик та шість інших іммігрантів, а саме: Іван Ситник, Іван Герилюк, Йосиф Павліцький, Петро Перхалюк, Іван Ніжаловський та П. Башчак, зі своїми родинами відправилися до обраного для поселення місця¹⁶. Виїхали вони з Вінніпегу у вересні 1896 р. потягом до Ніпави, кінцевої залізничної станції на півночі Манітоби. Там Ксьонжик купив віз, пару волів та інший господарський інвентар. Інші родини закупили спільно два вози і дві пари волів. Діти їхали на возах, а решта йшла пішки кількадесят миль до призначеного місця. Доріг тоді не було. Пустинні степи, ліси і де-не-де втоптані індіанські стежки²⁷. Через кілька днів виснажливої подорожі переселенці прибули до обраного для поселення місця. Місцевість була дикую і пустинною, постало питання як назвати поселення. Більшість переселенців була родом із села Кривче Борщівського повіту й виявила бажання саме так назвати поселення. Однак Ксьонжик мав щодо цього власну думку, яку наполегливо обстоював. Прийняття рішення щодо назви нового поселення цікаво описує М. Марунчак: "Василь Ксьонжик уважав, що оселя повинна мати княжу назву. Він переконав своїх приятелів і всі погодилися, що Теребовля (чи, як вони звали, Трембовля) – найкраща назва. Після довшої дебати пропозицію Ксьонжика прийнято одностайно. Так прийшла на світ канадійська Теребовля. Було це у вересні 1896 р."²⁸.

До заснованого поселення Трембовля почали прибувати нові родини, деякі зимою того ж року, інші весною 1897 р. На початку квітня 1897 р. в канадійській Трембовлі проживали 15 родин загальною кількістю 78 осіб²⁹, з них дві родини з Теребовельського повіту, одна з Підгаєцького, решта з Борщівського³⁰. Кожна родина одержала гомстед – ділянку землі в 160 акрів (2,5 акр – 1га). Важко пезивали вони піонерські нестатки і суворі кліматичні умови прерій. На швидку руку будували землянки для своєї сім'ї, готували дерево на будівництво хати та несли на собі основний тягар по освоєнню цілих земель³¹.

Переборюючи піонерські труднощі та створюючи матеріальні умови для виживання, українські іммігранти гостро усвідомлювали те, наскільки важливими для них є релігійні цінності. Жителька Трембовлі, з числа перших поселенців Анна Фаріон (дівоче прізвище Перхалюк), родом з села Залав'є у своїх спогадах зазначає: "Люди прагли поживи душевної..., бо наш нарід був завсіди побожний. А тут на чужині, страх скучно, що ще більше прагне того душевного хліба"³². Перші українсь-

¹⁷ Ibid, P. 38-40.

¹⁸ Ibid, P. 40.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid, P. 43.

²¹ Marunchak M. Kanadiyska Terebovli... P. 9.

²² Marunchak M. Istoriia ukrainsiv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history], T.1, P. 43.

²³ Marunchak M. Kanadiys'ka Terebovli... P. 8-9; Stechishin, J. V. A history of ukrainian settlement in Canada, P. 141.

²⁴ Marunchak M. Kanadiiska Terebovli... P.9.

²⁵ Ksonzhyk V. Visti z Kanady [News from Canada], P.2.

²⁶ Marunchak M. Kanadiiska Terebovli... P.9.

²⁷ Stechishyn S. Kanadiiska Terebovli [Canadian Terebovli], Terebovelska zemlia : Ist.-memuar. zbirnyk / nauk. t-vo im. Shevchenka, Niu-York, 1968, P. 516.

²⁸ Marunchak M. Kanadiiska Terebovli... P.10-11.

²⁹ Ibid, P. 11-12; Dmytriv N. Kandiiska Rus: Podorozhni spomyny [Canadian Rus : travel reminiscences], P. 17.

³⁰ Ksonzhyk V. Visti z Kanady [News from Canada], P. 2.

³¹ Marunchak M. Kanadiiska Terebovli... P. 11,12,18,19.

³² Marunchak M. Istorychni pamiatky Kanadiiskoi Terebovli [Historical sights of Canadian Terebovli], Terebovelska zemlia : Ist.-memuar. zbirnyk / nauk. t-vo im. Shevchenka, Niu-York, 1968, P. 512.

кі колонії в Канаді в особі поселенців, які були письменними, зверталися до редакторів часопису “Свобода” (США) о. Н. Дмитрова та о. І. Констанкевича з проханням “мати рідного священника на великодні відправи в 1897 р. в Канаді”³³. Клопотав щодо релігійної опіки над українськими поселенцями в Канаді й професор Олеськів, з 1896 р. він контактував з вищезазначеним редактором “Свободи”, греко-католицьким священнослужителем Н. Дмитрівим та заохочував його виїхати до Канади. Останній вже був добре знайомий з духовними потребами українських поселенців, оскільки багато з них передплачували “Свободу” та надсилали до неї листи про “свої піонерські гаразди”³⁴. Зваживши на численні прохання, о. Дмитрів погодився приїхати до Канади особисто, про що й повідомив на шпальтах “Свободи” 25 лютого 1897 р.: “В порозумінні з батьком канадійською еміграції, з правдивим Вашим опікуном д-ром Олеськовим, рішився я в перших днях квітня цього року заїхати до Вас, щоб перед Великодними Святами вислухати сповідь, Службу Божу на кожній місцевості відправити, на Воскресення Христове разом з Вами заспівати одною груддю “Христос Воскрес” і прочі духовні потреби полагодити”³⁵.

5 квітня 1897 р. о. Дмитрів перебував уже у Вінніпезі та в імміграційному будинку сповідав і причащав людей³⁶. У наступні дні він спільно з Кирилом Генником, імміграційним урядником та опікуном іммігрантів розробили маршрут відвідин о. Н. Дмитрова українських громад. 9 квітня о. Н. Дмитрів вирушив потягом в околицю Лейк Дофін³⁷. Переночуючи в імміграційному будинку в Дофіні, як зазначає в своїх “подорожніх записках” о. Н. Дмитрів “з полудня вибрався я фірою до нашої колонії, котра лежить над рікою Дріфтінг і охрещена іменем Теребовля”³⁸. Дорога виявилася важкою і виснажливою, в багатьох місцях доводилося йти пішки, вброд через річки, блукати непрохідними лісами й сніговими заметами³⁹, врешті втомлений до знемоги пізно вночі добрався він до хати В. Ксьонжика, якого теребовельці вважали головою новоствореної громади. Ксьонжик був одним із заможніших поселенців, в стайні в нього вже було дві корови, два воли та двоє телят. З приємністю зауважив о. Дмитрів, що Ксьонжик був передплатником “Свободи”⁴⁰.

12 квітня 1897 р. в канадській Трембовлі відбулася подія, яка започаткувала організацію релігійного життя українських поселенців у Канаді. В цей історичний день вперше на канадській землі було відправлено богослужіння українським греко-католицьким священником на рідній переселенцям мові та рідному обряді. Першу слу-

жбу Божу о. Дмитрів відслужив у хатині В. Ксьонжика. У своїх записках о. Дмитрів цю подію описує так: “Маленька хатина заповнилась людьми по береги. При першій слові “Благословенно царство” народ розплакався, як мала дитина. При проповіді я не міг сам втриматись від сліз, згадавши ті причини, то лихоліття, котре вигнало нас за море, сніги, ліси і бори шукати ліпшої будучности для наших дітей. По скінченню Служби Божої я охрестив малого канадійського українця, а відтак наступила церемонія посвячення хреста-свободи”⁴¹. Так звані “хрести свободи” споруджували чи не в кожному галицькому селі на честь скасування кріпацтва у 1848 р. Символічно в пам’ять про поселення в 1896 р. на вільній землі та здобуття економічної і політичної свободи, іммігранти спорудили перший в Канаді український хрест – “хрест свободи”, який був встановлений на березі річки Дріфтінг⁴². Вказані події мали надзвичайно вагоме значення для переселенців, донька В. Ксьонжика, Текля Станько, якій на той час виповнилося 15 років, вже будучи в похилому віці описувала їх дуже сентиментально: “На тому місці, як закопували хрест, люди плакали ще більш, як в часі Служби Божої... Всі молилися і співали, а о. Дмитрів заохочував нас, щоб цю свободу в Канаді шанували та зберігали по віки вічні”⁴³. Наслідуючи приклад Теребовлі, й інші українські оселі Канади теж поставили пропам’ятні “хрести свободи”⁴⁴.

Літом довкола Теребовлі поселилося багато нових іммігрантів. Загалом на початок осені 1896 р. в північних районах Дофіну начислялося близько 300 родин. Тільки з одного села Березів, що недалеко Коломиї, приїхали в ту місцевість 36 родин та майже така ж кількість прибула з Глещави Теребовельського повіту⁴⁵. Поблизу поселення Трембовля виросли нові, такі як Сифтон, Косів, Келд, Вовківці (згодом Минк Ривер), Коломия (Венлав), Дніпро (Дрифтінг Ривер) та інші⁴⁶.

Вдруге о. Дмитрів відвідав Теребовлю в кінці літа 1897 р. Знову відправив богослужіння в хаті В. Ксьонжика й охрестив 12 дітей. Щодо кількості охрещених українських канадців священник жартував, що було їх 12 як апостолів⁴⁷. На той час в Теребовлі вже створили церковний комітет, завданням якого було опікуватися релігійними справами громади. До складу комітету ввійшли Іван Яловега, Кость Качмарик, Степан Козій та Микита Гупало. Останній був головою цього комітету та подарував на церкву й цвинтар частину своєї ферми. Не зважаючи на те, що теребовляни ще не встигли збудувати для себе кращого житла, вони спрямували зусилля на побудову невеличкої церкви-каплиці, в якій можна було

³³ Marunchak M. “Koly narodzhuvalas Kanadska Ukraina. U 80-richchia pobutu o. Nestora Dmytrova, pershoho ukrainskoho sviashchennyka v Kanadi” [When Canadian Ukraine was born. 80th anniversary of Nestor Dmytriv, the first Ukrainian priest in Canada], *Svoboda*, 1977, 16 lyunia, P. 3.

³⁴ Marunchak M. Istoriiia ukrainsiv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history], T.1, P. 105.

³⁵ “Vidozva. Bratia Kanadiiski Rusyny!” [Proclamation. Canadian Ruthenians Brothers], *Svoboda*, 1967, 25 liutoho, P. 1.

³⁶ Marunchak M. Koly narodzhuvalas Kanadska Ukraina... P. 3; Marunchak M. Istoriiia ukrainsiv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history], T.1, P. 106.

³⁷ Marunchak M. Koly narodzhuvalas Kanadska Ukraina... P. 3.

³⁸ Dmytriv N. Kanadiiska Rus: Podorozhni spomyuny [Canadian Rus : travel reminiscences], P.13.

³⁹ Ibid, P.14-15.

⁴⁰ Marunchak M. Koly narodzhuvalas Kanadska Ukraina... S. 3.

⁴¹ Dmytriv N. Kanadiiska Rus: Podorozhni spomyuny [Canadian Rus : travel reminiscences], P.19.

⁴² Cheryl G. The Trembowla Cross of Freedom, P. 38.

⁴³ Marunchak M. Koly narodzhuvalas Kanadska Ukraina... S. 3.

⁴⁴ Marunchak M. Studii do istorii ukrainsiv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history], P. 71.

⁴⁵ Marunchak M. Istoriiia ukrainsiv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history], T.1, P. 33-34.

⁴⁶ Ibid, P. 43.

⁴⁷ Marunchak M. Kanadiiska Terebovlia... P. 22.

б відправляти богослужіння. Згідно з урядовими документами цвинтар у Теребовлі був посвячений 8 серпня 1897 р., а церква-каплиця св. Тройці 12 вересня 1897 р.⁴⁸. Це була каплиця, в якій поміщалося декілька людей, священник та ті хто прислужував у богослужінні. Парафіяни стояли й молились надворі під відкритим небом. Оскільки каплиця розташовувалася на землі, подарованій М. Гупалом, в народі її називали “коло Гупала”. Хоча церква-каплиця й була невеличких розмірів, за результатами досліджень М. Марунчака, це була перша церковна українська будівля в Канаді загалом⁴⁹.

У 1897 р. в поселенні Трємбовля заснували також і школу, перший будинок якої допомогли збудувати пресвітеріани з Сіфону. В архівах Міністерства освіти Манітоби зберігається муніципальний акт ч. 54 згідно з яким сформовано шкільний округ Трємбовлю, якому пізніше було присвоєно №1040⁵⁰.

На даний час на території піонерського поселення Трємбовля розташований музей-скансен “Трємбовлянський хрест свободи” (Trembowla Cross of Freedom), який входить до 15 визначних історичних пам’яток провінції Манітоба⁵¹. За сприяння Комітету українців Канади та уряду муніципалу Дофін на місці осикового хреста, освяченого о. Дмитрієм, у 1966 р. встановлено пам’ятник у вигляді гранітного хреста⁵².

У 1967 р. до історичної пам’ятки “Хрест свободи” була перенесена церква св. Михаїла з поселення Вовківці, яка зберігається там донині в якості першої і найстарішої української греко-католицької церкви в Канаді⁵³ та значиться в реєстрі національної спадщини Канади в категорії пам’яток історії⁵⁴. Церква побудована з колод і покрита дерев’яним дахом. Вона зовсім маленьких розмірів, всього 4 на 5 метрів. Тим не менше, її інтер’єр являє собою чудовий зразок візантійського стилю іконопису та оздоблення⁵⁵.

Пам’ятні маркери біля історичного об’єкту були встановлені Консультативною радою з питань охорони історичних пам’яток Манітоби⁵⁶, завданням якої є ідентифікувати об’єкти, події та особи, які мають загальнодержавне значення в провінції Манітоба⁵⁷.

У 1981 р. на території музею був споруджений кам’яний пам’ятник, на якому викарбовано прізвища українських поселенців, які прибули в цю округу в 1896 р.: П. Бацак, М. Гаджоса, П. Гуска, І. Лозинський, І. Ніжа-

ловський, П.Перхалюк, І. Ситник, П. Червінський, І. Герилюк, В. Ксьонжик, Й. Павліцький, Г.Старанчук, М. Ясінчук⁵⁸.

Серед інших експонатів музейного комплексу представлено: реконструкцію українського піонерського будинку школи № 1176 (відомої як Трємбовля школа № 1040 від 1960 р. до 1965 р.), майстерню і будинок В. Ксьонжика, кілька господарських будівель та інших артефактів з ранніх українських поселень⁵⁹.

На окрему увагу також заслуговує той факт, що кожного року під час проведення одного з наймасштабніших етнофестивалів у Канаді – Канадського національного українського фестивалю у м. Дофін, що був започаткований у 1965 р. та традиційно проводиться в останній тиждень липня⁶⁰, біля “Трємбовлянського хреста свободи” відправляється молебень в пам’ять українських піонерів на канадській землі⁶¹.

Висновки. Таким чином, масовий еміграційний рух з Трємбовлянщини розпочався у 1894 р. й став частиною постійної трудової трансатлантичної еміграції кінця XIX ст. У 1896 р. за сприяння О. Олеськова було започатковано організоване переселення галицьких селян у Західну Канаду. Група іммігрантів родом з Борщівського та Трємбовлянського повітів у вересні 2016 р. заснувала перше українське поселення в околиці Дофін провінції Манітоба й дала йому назву Трємбовля (Трємбовля). Перемагаючи піонерські нестатки і суворі кліматичні умови прерій, мешканці новозаснованої колонії не тільки забезпечили собі матеріальні умови проживання, але й відіграли важливу роль в організації релігійного й громадського життя галицьких селян, що прибули до їх околиці, а також залишили після себе багату історичну та культурну спадщину. У канадській Трємбовлі відбулося перше українське греко-католицьке богослужіння; встановлено перший “хрест свободи”, який, на нашу думку, можна вважати першим пам’ятником спорудженим українцями в Канаді, а також збудували першу будівлю церковного призначення – каплицю. Історичні пам’ятки канадської Трємбовлі стали не лише українським, але й канадським культурним надбанням, музей-скансен “Трємбовлянський хрест свободи” (Trembowla Cross of Freedom), в якому вони зберігаються, входить до реєстру 15 визначних історичних пам’яток провінції Манітоба.

⁴⁸ Marunchak M. Istorija ukrainciv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history], T.1, P. 106; Marunchak M. Istorychni pamiatky Kanadiiskoi Terebovli [Historical sights of Canadian Terebovli], P. 510; Marunchak M. Kanadiiska Terebovli... P. 22.

⁴⁹ Marunchak M. Studii do istorii ukrainciv Kanady [The Ukrainian Canadians: a history], P. 73.

⁵⁰ Marunchak M. Kanadiiska Terebovli... P. 22, 24.

⁵¹ Historic Sites of Manitoba: Map Search [Online], URL.: <http://www.mb1870.org/mhs-map/search?go=t&string1=&op2=AND&string2=&op3=AND&string3=&m-name=&st-name=Museum%2FArchives&spd-no-p=t&submit=Search> (Accessed 10 January 2017).

⁵² Marunchak M. Istorychni pamiatky Kanadiiskoi Terebovli [Historical sights of Canadian Terebovli], P. 509.

⁵³ Historic Sites of Manitoba: Map Search [Online].

⁵⁴ Kot S.I., Denysenko H.H., Ivakin H.Yu., Katarhina T.I., Kovpanenko N.H., Skrypnyk P.I., Tymofienko V.I., Tytova O.M., Fedorova L.D. Kulturna spadshchyna v konteksti Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy [Cultural heritage in the context of “Body of historical and cultural monuments of Ukraine”], K.: Instytut istorii Ukrainy, 2015, P. 410.

⁵⁵ Manitoba Provincial Heritage Site N108. St. Michael's Ukrainian Catholic Church NW 20-26-20W, Trembowla District, R.M. of Dauphin [Online], URL.: <http://www.gov.mb.ca/chc/hrb/prov/p108.html> (Accessed 21 January 2016).

⁵⁶ Historic Sites of Manitoba: Trembowla Cross of Freedom Museum (RM of Dauphin) [Online], URL.: <http://www.mhs.mb.ca/docs/sites/trembowlacrossoffreedom.shtml>, (Accessed 27 January 2017).

⁵⁷ Manitoba Provincial Heritage Site N108. St. Michael's Ukrainian Catholic Church NW 20-26-20W, Trembowla District, R.M. of Dauphin [Online], URL.: <http://www.gov.mb.ca/chc/hrb/prov/p108.html>, (Accessed 27 January 2017).

⁵⁸ Historic Sites of Manitoba: Trembowla Cross of Freedom Museum (RM of Dauphin) [Online].

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Kulturno-humanitarne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu. Posolstvo Ukrainy v Kanadi [Cultural and humanitarian cooperation between Ukraine and Canada. Embassy of Ukraine in Canada], [Online], URL.: <http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/culture> (Accessed 29 January 2016).

⁶¹ Rembowla Cross of Freedom [Online], URL.: <http://www.tourismdauphin.ca/heritage/trembowla-cross-of-freedom>, (Accessed 27 January 2017).

Halyna Shchyhelska. Historical heritage of Galician Trembovlia in Canadian prairies (120th anniversary of Canadian Trembovlia). “2016 marks the 120th anniversary of the Galician settlement of Trembovlia in Canada, which is preserved at the Tre-Trembovlia Cross of Freedom Historical Site and Museum (Provincial Heritage Site in Manitoba). This historical site and museum honours the first Ukrainian Catholic Liturgy celebrated in Canada in 1897, which was a beginning of religious life of Galician Ukrainians on the Canadian soil. This paper presents the historical background of this and other events, which were held in Trembovlia Historical Site, and have value not only for Manitoba but also for the all Galician Ukrainians in Canada.

On the basis of the analysis of materials from the State Archive of Ternopil region and the Central state history archive of Ukraine in Lviv, peculiarities of the emigration from Trembovlia (also known as Terebovlia) county in Eastern Galicia at the end of the 19th century are discussed. The paper focuses on how Trembovlia, one of the oldest colonies in Manitoba, was established. The first steps of religious and cultural life Galician Ukrainians in Canada: the first Ukrainian Catholic Liturgy for the pioneers; the first Ukrainian cross that was erected on Canadian soil, the Cross of Freedom; the first Ukrainian chapel that was built and blessed by Rev. N. Dmytriv are also discussed. Describing the exhibits of the Trembovlia Cross of Freedom Museum, I argue that the Museum has a significant role to play in preserving Ukrainian historical and cultural heritage.

Key words: emigration, Terebovlianshchyna, Canada, Trembovlia, “Cross of Freedom”, historical heritage.

Галина Щигельська – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та філософії Тернопільського національного технічного університету імені І. Пулюя, Україна. Коло наукових інтересів: міграційні процеси, особливості імміграції та організації громадського життя українців у Сполученому Королівстві, особливості еміграції з Теребовлянського повіту Тернопільського воєводства в кінці XIX-го – першій третині XX-го ст., розвиток діаспор в умовах глобалізації, етнічний лобізм, лобістська діяльність української діаспори. Автор 48 наукових та методичних праць.

Halyna Shchyhelska – PhD in World History, associate professor in the Department of Ukrainian Studies and Philosophy at Ternopil Technical Ivan Puluj National University, Ukraine. Research interests include migration aspirations and migration processes, the peculiarities of migrating process and the conditions of Ukrainian settlement in the United Kingdom, the peculiarities of the emigration from Terebovlia area in Ternopil region at the end of the 19th century and in the first third of the 20th century, diasporas and global development, ethnic lobbyism, lobby activities of the Ukrainian diaspora. The author has 48 publications

Received: 19. 03. 2017

Advance Access Published: April, 2017

© H. Shchyhelska, 2017